

Projekat "ALTER - Active Local Territories for Economic development of Rural Areas" je finansiran od strane Evropske Unije

STUDIJA O NACIONALNOM OKVIRU ZA RAZVOJ SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Autor: Sanja Đermanović, EkoDizajn doo, direktor

Ovaj dokument izrađen je uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Mreže za ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini i ne može ni na koji način odražavati stavove Evropske unije.

Projekat "ALTER - Active Local Territories for Economic development of Rural Areas" je finansiran od strane Evropske Unije

SADRŽAJ:

- Uvod
- Šta je socijalno poduzetništvo?
- Socijalno poduzetništvo u Bosni i Hercegovini
 - Pregled situacije u Bosni i Hercegovini – siromaštvo i socijalna isključenost
- Evropske tendencije u socijalnom poduzetništvu
- Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini, glavni akteri, i legalni okviri
 - Javni sektor
 - Privatni sektor
 - Organizacije civilnog društva
- Javno-civilno-privatno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH
- Zaključci i preporuke za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini
- Primjeri i dobre prakse aktivnosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini

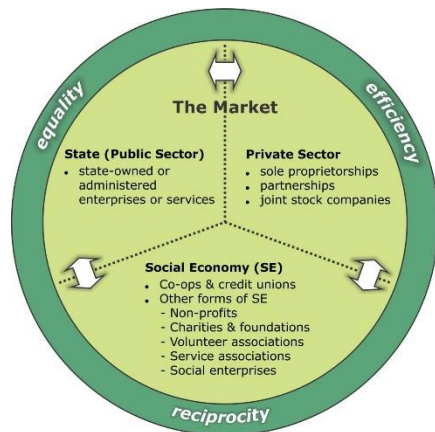

Uvod

U posljednjih nekoliko godina, socijalno poduzetništvo sve više postaje sve veći dio socijalne ekonomije i tržišne ekonomije. Koristeći poslovne principe i prakse, organizacije ili korporacije generišu prihod na tržištu sa ciljem prikupljanja sredstava za društvene ili ekološke ciljeve ili osnaživanja radnika i poboljšanja njihove ekonomske situacije. Vjerovatno najpoznatiji primjer je pokret pravične/pravedne trgovine (fair trade) koji omogućava kupcima na tržištu da osiguraju da proizvođači/uzgajivači dobiju pravedan dio dobiti za svoj rad uložen u proizvodnju.

Socijalna ekonomija stavlja ljude pre profita, ulaže u ljude, u njihove kapacitete i kreativnost, i osnažuje ih, stvarajući kvalitetne poslove i pružajući obuku, kao i dajući prioritet socijalnim ciljevima. U tržišnoj ekonomiji korporacija ima za cilj da generiše profit, posluje na tržištu, pruža robu i usluge i traži zadovoljstvo kupaca. Sve ovo se jednako odnosi i za socijalnu ekonomiju, s tim da je razlika u tome što u socijalnoj ekonomiji profit ide prema ispunjavanju društvenih ciljeva umjesto stvaranja individualnog bogatstva. Dajući prioritet socijalnim ciljevima socijalna ekonomija uzima i inovativan pristup u rješavanju socijalnih, ekonomskih i ekoloških potreba u društvu koje su zanemarene ili neadekvatno adresirane od strane privatnog ili javnog sektora.

Socijalna ekonomija je inovativan i efikasniji način da odgovori na društvene potrebe u poređenju sa tradicionalnim pristupima. Pored specifičnih akcija koje se odnose na ugrožene pojedince i porodice, socijalna ekonomija aktivira sinergije na više nivoa koje traže rješenja na pitanja od zajedničkog interesa. To omogućava mogućnost prevazilaženja perspektive brige za druge, aktiviranja praksi reciprociteta i istovremeno stvaranja i društvene i ekonomske vrijednosti.

Socijalna ekonomija više nego odgovara na društvenu, ekonomsku ili ekološku potrebu u društvu. Ona poboljšava odnose između stanovnika, lokalne zajednice i šireg društva, dok istovremeno podstiče i kolektivnu odgovornost. To zahtijeva aktivno učešće pojedinaca u inicijativama socijalne ekonomije, uz zajedničku saradnju između različitih javnih i privatnih aktera i zainteresovanih strana, što je korisno za utvrđivanje zajedničkih ciljeva, izgradnju dugoročnih strategija i obnavljanje prakse i politika koje doprinose zajedničkom dobru¹.

Dijagram socijalne ekonomije²

¹ Caritas; <https://www.caritas.eu/>

² The BC-Alberta Social Economy Research Research Alliance BALTA; <https://balta-sis.ca/>

Šta je socijalno poduzetništvo?

Najjednostavnije značenje socijalnog poduzetništva (povremeno zvanog i altruističko poduzetništvo) je vođenje poslovanja za društveni cilj.

Socijalni preduzetnici kombinuju trgovinu i socijalna pitanja na način koji poboljšava živote ljudi povezanih sa uzrocima. Poslovni uspjeh se ne meri samo u smislu dobiti - uspjeh socijalnih preduzetnika znači da su isto uspjeli poboljšati i društva i zajednicu. Glavni fokus je stvaranje pozitivnih radnih mjesta i koristi za zajednicu dok se istovremeno zadovoljavaju i štite interesi svih zainteresovanih strana - osnivača, vlasnika, investitora, dobavljača, kupaca/klijenata itd.

Ne postoji jedna, univerzalno prihvaćena, definicija socijalnog poduzetništva. Prema Bill Draytonu (1980), jednom od pionira u oblasti socijalnog poduzetništva, četiri glavne kvalitete socijalnog poduzetnika su: kreativnost, poduzetnički kvalitet, društveni utjecaj ideje i etičan pristup – odnosno snaga i sposobnost da se uradi ono što je ispravno i kada je to teško. Socijalni preduzetnici su pojedinci sa inovativnim rešenjima za najozbiljnije socijalne, kulturne i ekološke izazove u jednom društvu. Oni su ambiciozni i uporni – hvataju se u koštac sa glavnim problemima i nude nove ideje za promjene na nivou sistema³.

*Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju (OECD)*⁴ definiše socijalno preduzetništvo kao inovativni poslovni model koji povezuje ekonomske i društvene ciljeve i daje značajan doprinos integraciji tržišta rada, socijalnoj inkluziji i ekonomskom razvoju. Prema *Nonprofit Enterprise and Self-sustainability Team (NESST)*⁵, socijalno preduzeće je biznis koji je stvoren za potpomogne društvene ciljeve na finansijski održiv način dok za *Social Economy Network*, socijalno preduzetništvo je angažovanje preduzetničke i poslovne prakse kako bi se promovisalo opšte dobro zajednice⁶.

Svaka definicija socijalnog poduzetništva treba da odražava potrebu za zamenom tržišne discipline koja funkcioniše za poslovne preduzetnike. Socijalni poduzetnici igraju ulogu agenata promjena u socijalnom sektoru usvajanjem misije da stvore i održe društvenu vrijednost (ne samo privatnu vrijednost), prepoznajući i neumorno nalazeći nove prilike za služenje te misije, uključivanjem u proces kontinuirane inovacije, prilagođavanja i učenje, postupajući smjelo, bez ograničavanja resursima koje trenutno imaju, i pokazujući povećanu odgovornost prema svojoj klijenteli i ostvarenim ishodima⁷. Socijalni poduzetnici su inovatori koji se posvećuju potrebama društva te na stvaranju proizvoda i usluga do bi rješili društvena pitanja i probleme. Za razliku od tradicionalnih poduzeća i poslovnih pothvata, njihov cilj je da učiniti svijet boljim mjestom za život, a ne da preuzmanje tržišnog udjela ili da stvaranje zarade za osnivače. Christopher Poizat,

³ Ashoka; <https://www.ashoka.org/en>

⁴ Organisation for Economic Co-operation and Development; <http://www.oecd.org/>

⁵ Nonprofit Enterprise and Self-sustainability Team (NESST); <https://www.nesst.org/>

⁶ Social Economy Network; <http://www.socialeconomynetwork.org/>

⁷ J. Gregory Dees; "The Meaning of Social Entrepreneurship" (1998); <https://entrepreneurship.duke.edu>

osnivač i predsjednik Međunarodne mreže socijalno-eko poduzetnika (International Network of Social-Eco Entrepreneurs), definirao je socijalne poduzetnike kao "ljude koji prepoznaju društvene probleme, odlučuju da zasuču rukave i krenu u akciju primjenjujući poduzetničke principe kako bi organizovali, stvorili i upravljali pothvatom da bi proveli društvenu promjenu koja je održiva, dobra za planet i za najviše dobro čovječanstva". Poduzetnici, društveni, korporativni ili bilo koji drugi, uglavnom stavljaju fokus na stvaranje profita bilo za organizaciju ili društvenu dobrobit. Najvažnija je odgovornost dobrobit ljudima unutar ili izvan organizacije. Poduzetnici nastoje pokrenuti poslovni pothvat kako bi donijeli promjene u njihovom životnom stilu i rutini, te potiču društvenu i ekonomsku razvijenost. Poduzetništvo stvara posao, započinje i vodi nove firme, i dugoročno ih održava. Poduzetnici poduzimaju i nose rizike, usredotočeni su, odlučni, inovativni i kreativni, samouvjereni i smjeli, posjeduju stav da se „može“ i da se „ide za tim“. Samo-motivirani su i imaju snažnu radnu etiku i dobre vještine u radu sa drugim ljudima. Najbolji dio o poduzetništvu je da poslovna ideja može biti mala ili velika, bilo u urbanom ili ruralnom području, uključujući bilo koju količinu kapitala, materijalnu ili nematerijalnu, i da pruža priliku za rast i promjene u društvu bilo jednoj osobi ili grupa koja generira ideju. Ove se promjene mogu kretati od stvaranja mogućnosti zapošljavanja do značajnog pozitivnog utjecaja na društvo⁸.

Osnove	Društveno poduzetništvo	Korporativno poduzetništvo
Glavni cilj	Kreiranje društvene promjene	Izgradanja poslovanja i maksimiranje profita
Stvaranje bogatstva	Bogatstvo znači stvaranje i održavanje socijalnog i ekološkog kapitala	Bogatstvo je isto što i profit
Mjera profitabilnosti	Angažovanje u profitne aktivnosti	Dobrobiti za dioničare i investitore
Investitori	Filantropi	Kapitalisti rizika (venture capitalists)
Naglasak na tim i pojedinca	Pojedinci prikupljaju i doniraju novac u dobrotvorne svrhe na osnovu provodljivosti projekta, a prema procjeni pojedinca koji je na vodećoj poziciji	Kapitalisti rizika investiraju u poslovne poduhvate na osnovu rukovodećeg tima firme i podrške organizacije
Mjerenje učinka	Mjerenje društvene promjene je teško radi njene kvantitativne nemjerljivosti i višestrukog karaktera i percepcije razlika koje je društveni uticaj kreirao	Korporativni poduzetnici se mogu osloniti na relativno opipljive u mjerljive mjere učinka kao što su finansijski indikatori, učešće na tržištu, zadovoljstvo klijenata i kvalitet

Socijalno poduzetništvo u odnosu na korporativno poduzetništvo⁹

⁸ EDUCBA; <https://www.educba.com/>

⁹ Ibid; <https://www.educba.com/>

Osnovne karakteristike socijalnog poduzetništva, prikazane u različitim teoretskim izvorima su:

- jasno formulisana misija za stvaranje i održavanje društvene vrijednosti i za dobrobit zajednica;
- visok stepen ekonomskog rizika i autonomija u aktivnostima vezanim za proizvodnju roba i/ili usluga prodaje;
- traženje novih mogućnosti i istraživanje sakrivenih resursa koji služe misiji;
- traganje za održivim modelima, na temelju dobro razrađene studije izvedivosti;
- trajna uključenost u procese inovacija, prilagodbi i učenja;
- mogućnost za odlučivanje koja nije utemeljena na vlasništvu kapitala;
- participatorna i saradnička narav koja uključuje različite zainteresovane strane;
- ograničena raspodjela dobiti i minimalni iznos plaćenog posla;
- mogućnosti za promjenu se nalaze u rukama svakog pojedinca.

Najvažniji rezultati ciljeva i politike programa i projekata socijalnog poduzetništva su:

- stvaranje novih radnih mjesta;
- poboljšanje životnog standarda;
- pronalaženje novih proizvoda i usluga;
- aktiviranje sudjelovanja građana u donošenje odluka na svim razinama;
- njegovanje demokratske procesa;
- integriranje novih ljudi, marginalizovanih grupa, imigranata, ranjivih skupina stanovništva;
- razvijanje interkulturene kompetentnosti;
- stvaranje dobiti: reinvestiranje i stvaranje investicija;
- poboljšanje imidža lokalnih područja;
- korištenje regionalnih resursa na kreativan i učinkovit način;
- osnaživanje ljudi da promijene svoje živote, da bi se motivirali¹⁰.

Socijalno poduzetništvo u Bosni i Hercegovini

Posljednja sistematska procjena socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini je obavljena 2012. godine od strane Fondacije za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini i ista je objavljena u publikaciji pod nazivom "Izveštaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini"¹¹. Imajući u vidu spore promjene u zakonodavstvu i sveukupnu ekonomsku situaciju u BiH, nije bilo značajnijih promjena u ovom području i ovi podaci još uvijek pokazuju kakvo je trenutno stanje na terenu.

Pregled situacije u Bosni i Hercegovini

Siromaštvo i socijalna isključenost

Prema podacima iz 2011. godine, prag relativnog siromaštva za BiH iznosila je 416,40 KM mjesečno po ekvivalentnoj odrasloj osobi pri čemu je stopa siromaštva za FBiH iznosila 17,1%.

¹⁰ LabforCulture; <http://www.labforculture.org/en>

¹¹ Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini; <http://www.sif.ba/>

Prema podacima koje donosi "Anketa o potrošnji domaćinstava i siromaštvo u Republici Srpskoj u 2011. godini" sprovedenoj od strane Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, prag relativnog siromaštva za Republiku Srpsku u 2011. godini iznosio je 381,09 KM pri čemu je stopa siromaštva 14,4%. U kontekstu teritorijalne zastupljenosti (prema tipu naseljenog mjesta), siromaštvo je rasprostranjenije među domaćinstvima u ruralnim područjima (17,8%) nego među onima u urbanim područjima (10,1%). Stepem siromaštva je usko povezan sa starosnom dobi nosioca domaćinstva i uglavnom je koncentrisan u domaćinstvima čiji nosioci imaju 65 godina i više (19,5%). Siromaštvo je još izraženije među samačkim domaćinstvima u istoj starosnoj kategoriji (23,8%). Prema istim podacima organizovanim prema polu nosioca domaćinstva, najveća stopa domaćinstva je među ženama (18,7%)

U istom vremenskom periodu, apsolutna linija siromaštva za BiH je iznosila 238 KM po stanovniku i prema cijenama iz 2007. godine dok je apsolutna stopa siromaštva iznosila 22,7%.

Također, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske „Anketa o potrošnji domaćinstva (2007.)“, *apsolutna linija siromaštva* za Republiku Srpsku za 2007. godinu je iznosila 201,07 KM mjesečno po članu domaćinstva, a stopa apsolutnog siromaštva je bila 16,8%. Ako se uzme u obzir teritorijalna distribucija (prema tipu naselja), apsolutno siromaštvo je rasprostranjenije među domaćinstvima u ruralnim područjima i iznosi 19,91%, dok kod urbanih iznosi 10,94%. Posmatrano prema starosnim grupama koncentrisana je uglavnom kod nosioca domaćinstava starosne grupe 65+ godina, i bila je 21,06%. Izradom izvještaja/studije „Budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu u BiH, šta funkcioniše, a šta ne“, ažurirana je apsolutna linija siromaštva za Republiku Srpsku za 2011. godinu. U navedenom izvještaju prema ažuriranoj apsolutnoj liniji siromaštva u Republici Srpskoj, stopa apsolutnog siromaštva za 2011. godinu bila je 15,8%.

Posmatrano za sve starosne grupe, stopa siromaštva je koncentrisana uglavnom u sljedećim starosnim grupama: 35-49 (29,6%), 50-64 (32%) i 64+ (30,4%). Prema istim podacima razvrstanim po spolu, najveća stopa siromaštva je među ženama u dobi iznad 65 godina. Starije osobe generalno nemaju ušteđevinu ni policu životnog osiguranja, te su im često primanja ograničena na penzije.

Izvori siromaštva su najčešće uzrokovani nedostatnim izvorima prihoda u odnosu na stvarne potrebe starih osoba. Razlozi niskih prihoda starih osoba su često vezani za njihovu nezaposlenost u predpenzionoj dobi jer poslodavci, na prezasićenom tržištu sa velikim brojem nezaposlenih osoba, često traže mlađe osobe za obavljanje redovitih poslova. Također, veliki broj osoba je izgradio svoje kompetencije u prethodnom sistemu, koje su sada zastarjele, te stoga nisu konkurentni na tržištu rada. Nadalje, jedan od uzroka nedovoljnih prihoda su i niska primanja u radnom odnosu koja, zbog nedostatka dodatnih vidova osiguranja, dovode do niskih penzija u starijoj dobi.

Procijenjeno je da je siromaštvo za 9% izraženije u ruralnim područjima. Međutim, kada se radi o osobama ženskog spola, zabilježeno je da one u odnosu na muškarce imaju nižu stopu

ekonomske aktivnosti, te samim tim i višu stopu nezaposlenosti i nižu mjesečnu zaradu, nižu zastupljenost u strukturama gdje se donose odluke od važnosti za živote građana i građanki, te se nalaze u opasnosti od dugotrajne nezaposlenosti i siromaštva češće nego muškarci, a posebno ako žive u ruralnim područjima (Zavod za programiranje razvoja FBiH, 2015., Izvještaj o razvoju Federacije BiH)

Sistem socijalnog osiguranja u Bosni i Hercegovini uključuje: a) osiguranje od nezaposlenosti, b) zdravstveno osiguranje i zdravstvenu zaštitu, c) penzijsko i invalidsko osiguranje; te d) boračku zaštitu. Sistem socijalne zaštite je decentralizovan u skladu sa ustavnim uređenjem.

Na državnom nivou, uloga organa vlasti se odnosi na utvrđivanje osnovnih principa koordiniranja aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih tijela vlasti i definisanje strategije na međunarodnom planu, između ostalog i u područjima socijalne zaštite, penzija, rada i zapošljavanja.

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine je koordinator projekta „Podrška davaocima socijalnih usluga i poboljšanje kapaciteta za praćenje“ (SOCEM 2015-2017) IPA 2011, a čiji je sveobuhvatni projektni cilj „unaprijediti socijalnu zaštitu osjetljivih i socijalno ugroženih grupa i poboljšati praćenje, izvještavanje i promociju ljudskih prava“. Svrha projekta se odnosi i na razvijanje generičkog modela (model najbolje prakse) pomoći starijoj dobnoj populaciji i osobama sa invaliditetom, te podržati uspostavljanje dva mobilna tima pružajući pomoć starijoj dobnoj populaciji i osobama sa invaliditetom. Projekat finansira Evropska unija u Bosni i Hercegovini, a isti se implementira u službama socijalne zaštite u 12 općina Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.

U Republici Srpskoj nadležnost nad socijalnom zaštitom je na nivou entiteta što obezbjeđuje dosta ujednačen nivo prava kao i njihovu realizaciju. U Federaciji Bosne i Hercegovine je situacija dosta komplikovanija zbog podjele nadležnosti između kantona i entitetskog nivoa vlasti. Glavna razlika u definisanju prava iz oblasti socijalne zaštite odnosno između entitetskih zakona o socijalnoj zaštiti proizilazi iz ustavnog uređenja entiteta koji uspostavljaju različite administrativne strukture. Pored toga značajna razlika u procesu implementacije pomenutih entitetskih zakona o socijalnoj zaštiti proističe iz veoma različitog ekonomskog stanja u kojima se nalaze entiteti. Kao posljedica takvog stanja nivo socijalnih prava koje ostvaruju stare osobe u Federaciji Bosne i Hercegovine je veoma neujednačen i formalno pravno i u praksi¹².

Bez obzira na skora poboljšanja (povećanje BDP-a i smanjenje stope nezaposlenosti u 2017. godini), prema izvještaju Svjetske banke/DEP veliki dio stanovništva ima troškove koje se nalaze jedna iznad linije siromaštva. Prema istraživanju potrošnje domaćinstava iz 2007. godine, procijenjeno je da 20% stanovništva ima troškove između 204 i 306 KM po članu domaćinstva. To čini liniju siromaštva između 100 i 150%. Ovo ukazuje na činjenicu da je veliki dio

¹² The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE); <https://www.unece.org/>

stanovništva podložan ekonomskim promjenama koje mogu dovesti do smanjenja prihoda, čak i za male iznose i gurnuti ih ispod linije siromaštva.

Uzimajući u obzir sve ranije navedene pokazatelje, jasno je da je neophodno poduzeti ozbiljne korake i reforme da bi se promjenila trenutna situacije. U datim okolnostima, socijalno poduzetništvo otvara velike mogućnosti za rješavanje i ublažavanje tekućih problema, za radni angažman mnogo nezaposlenih i društveno ranjivih osoba, te za poboljšanje društvenih i materijalnog statusa pojedinaca i šire bosanskohercegovačke zajednice.

Evropske tendencije u društvenom poduzetništvu

Prije pregleda razvoja socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini, glavnih aktera i zakonskog okvira, ukratko ćemo se osvrnuti na praksu Evropske Unije uzimajući u obzir važnost procesa evropskih integracija za Bosnu i Hercegovinu. Naime, koncept socijalnog uključivanja, podstaknut od strane zemalja EU, posmatra pojedinca kao potencijal, a ne trošak društva i veću pažnju poklanja njegovom socijalnom uključivanju. Cilj je osposobiti i vratiti teško zapošljive kategorije stanovništva na tržište rada. Kroz mjere aktivnog uključivanja, koje poseban akcenat stavljaju na socijalnu ekonomiju, cijena koju treba predvidjeti za podsticaje za zapošljavanje i obrazovanje siromašnih isključenih građana mnogo je manja od cijene stalnih i neodrživih davanja za socijalnu zaštitu. Nacrt Evropske strategije 2020. godine postavlja tri prioriteta pred zemlje članice EU, ali i zemlje candidate u narednom periodu:

1. "Pametna" razvoj: razvoj ekonomije zasnovan na znanju i inovacijama;
2. Održivi razvoj: promocija efikasnije, ekološki održive i konkurentnije ekonomije;
3. Inkluzivni razvoj: podsticanje otvaranja novih radnih mjesta u cilju društvene i teritorijalne kohezije

Socijalna ekonomija, tj. socijalno poduzetništvo kao njen osnovni oblik, predstavlja 10% evropskog biznisa i zapošljava 6% ukupno zaposlenih. Na ovaj koncept gleda se kao na jedan od najznačajnijih koji doprinosi zapošljavanju i socijalnoj integraciji ugroženih kategorija stanovništva, prije svega različitim pristupom, inovacijama i raznovrsnim formama koje postoje u EU.

U tradiciji evropskog socijalnog poduzetništva smatra se da je Italija prva od zemalja legislativno podržala razvoj socijalnog poduzetništva. U Italiji su zakonom 1991. godine uvedene „zadruga društvene solidarnosti“ – socijalne zadruga tipa A (koje pružaju socijalne, zdravstvene i obrazovne usluge) i socijalne zadruga tipa B (koje omogućavaju uključivanje diskriminiranih grupa na tržištu). Kasnijim izmjenama zakona, osim ovih zadruga, mogle su se registrirati i druge organizacije ukoliko imaju ograničenja u raspodjeli dobiti, te uključuju interese određenih društvenih grupa. Zadruga su uvedene i u Portugalu, Španiji, Francuskoj i drugim zemljama.

Finska se posebno iskazala kao zemlja visoke svjesnosti i brige za potrebe osoba sa posebnim potrebama u zapošljavanju, te drugih socijalno isključenih grupa. U Finskoj su se razvila seoska udruženja (za lokalni razvoj i socijalnu zaštitu), udruženja za nezaposlene i radne zadruga, te udruženja profesionalaca koji pružaju usluge socijalne i zdravstvene zaštite.

Veoma je inspirativan model Velike Britanije koja je 2004. godine uvela novi pravni oblik „Community Interest Company“ (CIC) koji podrazumijeva prethodnu provjeru utvrđivanja svrhe služenja zajednici i ova preduzeća provode mnogobrojne aktivnosti. Francuska je, također, 2002. godine uvela SCIC – Societé corporative d'interêt collectif (društva bazirana na zajedničkom interesu).

Vrlo je interesantan primjer Njemačke koja tradicionalno ima razvijeno zadrugarstvo (prema nekim podacima u Njemačkoj ima 17 miliona zadrugara), ali nema razvijenu politiku socijalnog poduzetništva.

Holandski pristup socijalnom poduzetništvu, u kome 65% mladih prije svog prvog stalnog zaposlenja stekne iskustvo radeći u socijalnom poduzetništvu (volontiranjem, privilegovanim volontiranjem sa nekim beneficijama, radnim ugovorom, itd.), zaslužuje pažnju jer predstavlja model koji bi se mogao primijeniti i u BiH, upravo zbog velikog broja nezaposlenih mladih ljudi. S tim u vezi bi u programe škola i fakulteta trebalo uvesti edukaciju iz ove oblasti kako bi mladi mogli participirati u socijalnim aktivnostima, a pored toga bi kao individue i budući nosioci ekonomsko-političkih aktivnosti bili spremni da vode ovaj proces u daljem razvitku.

Nadalje, regionalna mreža za eko-društvenu ekonomiju Južne i Istočne Evrope (ESENSEE - Eco Social Economy Network South and East Europe) igra važnu ulogu u povezivanju socijalnih poduzetnika u stvaranju boljeg okruženja i prilika za socijalno poduzetništvo. Evropska unija podržava, svojim fondovima, aktivnosti ove i sličnih organizacija. Također, izuzetno je aktivan „Europe for Citizens Programme“ koji se provodi putem EACEA-Educatiuon, Audiovisual and Culture Executive Agency u nadležnosti EC Directorate General for Communication. U aktivnosti i projekte ovih organizacija su uključeni i partneri iz naše regije, Hrvatske, Srbije, Makedonije, a sve više interesa pokazuju i iz Slovenije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Kao što se vidi iz primjera navedenih zemalja, socijalno poduzetništvo ima veliki značaj u Evropskoj Uniji. Kako bi se otišlo korak dalje u njegovom razvijanju i poticanju, Evropska Unija je poduzetništvo, zajedno s drugim inovacijama, postavila kao jedan od prioriteta u okviru Lisabonske deklaracije iz 2000. godine.

Iz tih su ciljeva proizašle i politike koje potiču nastajanje i održivost malih i srednjih poduzetnika, a među njima je i evropska povelja za mala i srednja preduzeća, koju su potpisale i zemlje Zapadnog Balkana, među njima Bosna i Hercegovina čime se obavezala da će postići napredak u deset područja Povelje:

1. Obrazovanje i obuka za poduzetništvo
2. Jeftinije i brže pokretanje biznisa
3. Kvalitetnije zakonodavstvo i propisi
4. Dostupnost vještina poduzetništva
5. Poboljšanje pristupa internetu
6. Bolje iskorištavanje jedinstvenoga tržišta
7. Oporezivanje i finansijska pitanja
8. Jačanje tehnoloških kapaciteta malih preduzeća
9. Uspješni modeli poslovanja putem interneta i podrška poslovanju
10. Jače predstavljanje interesa malih preduzeća.

Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini, glavni akteri, i legalni okviri

Procenat socijalno isključenih osoba u Bosni i Hercegovini iznosi 60%. Koncept smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti velikim dijelom je zasnovan na pasivnoj podršci siromašnim i socijalno ugroženim porodicama i pojedincima. Pitanja socijalnog uključivanja i smanjenja siromaštva postaju sve obaveznija komponenta politike integracije u EU. Kao jedan od odgovora na ovo stanje, izrađena je Strategija socijalnog uključivanja koja predstavlja razradu strateškog cilja Socijalno uključivanje iz Strategije razvoja BiH. Strategija je do sada usvojena u Federaciji BiH, Brčko Distriktu, a očekuje se i usvajanje od strane Vijeća Ministara.

Jedna od mjera Strategije socijalnog uključivanja je razvijanje sistema podrške socijalnom preduzetništvu. U samoj Strategiji se navodi da je za uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada potrebno osigurati podršku socijalnom preduzetništvu, kao jednom od oblika zapošljavanja ovih kategorija, te da sistem podrške treba razviti prvenstveno na lokalnom nivou vlasti kao i na ostalim nivoima gdje se osniva i odvija socijalno preduzetništvo. Sistem podrške treba da obuhvati mjere kojima se pojednostavljaju administrativne usluge, finansijska podrška i olakšice. Međutim, stvarni efekti i rad na ovom pitanju još nisu evidentni.

Također, Bosna i Hercegovina je usvojila Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća (MSP), međutim ni ona se ne implementira punim intenzitetom, niti je uspostavljen evropski usklađen sistem praćenja ključnih indikatora razvoja MSP-a, te njihovog doprinosa zapošljavanju i stvaranju dodane vrijednosti. To stvara velike prepreke za razvijanje efikasnijih politika podrške razvoju zapošljavanja kroz razvoj MSP-a. Nadalje, još je nepovoljnija situacija u pogledu razvoja socijalnog poduzetništva.

U Bosni i Hercegovini je izražena niska zastupljenost tri osnovne vrste poduzetničke aktivnosti:

1. Malo prisustvo rane poduzetničke aktivnosti sa srednjim/visokim očekivanjima rasta radnih mjesta
2. Niska zastupljenost rane poduzetničke aktivnosti bez očekivanja rasta radnih mjesta i sa niskim očekivanjima rasta radnih mjesta
3. Malo prisustvo poduzetničkih aktivnosti zaposlenika.

Među glavnim uzrocima ovakvog stanja su prije svega nedovoljno poznavanje koncepta i mogućnosti koji se otvaraju putem socijalnog poduzetništva, nepostojanje adekvatnog institucionalnog i zakonskog okvira koji bi regulisao i poticao aktivnosti socijalnog poduzetništva, sporadični programi i inicijative za zapošljavanje putem socijalnog poduzetništva, nedostatak početnog kapitala, nedostatak potrebnih znanja i vještina i drugo. Uzimajući u obzir broj siromašnih i socijalno isključenih u Bosni i Hercegovini, kao i sveukupne posljedice globalne ekonomske krize, jasno je da se trenutna situacija u pogledu socijalnog poduzetništva mora promijeniti jer prema iskustvima Evropske Unije, samo ono može u tržište rada efikasno integrisati dugoročno nezaposlene i druge ranjive kategorije radno sposobne populacije. Kako bi se poduzetničke aktivnosti u Bosni i Hercegovini unaprijedile i poboljšale, neophodno je generalno unaprijediti institucionalnu podršku i karakteristike poduzetničkog okruženja, koje će pružiti bolje uslove za razvoj poduzetništva.

Poduzetnička politika, fondovi i agencije, te povoljniji poduzetnički uslovi, kako na državnom tako i nižim administrativnim nivoima, treba da budu uspostavljeni i međusobno koordinirani za ostvarivanje progressa poduzetništva u Bosni i Hercegovini. Od ključne važnosti je da se svi relevantni sektori i akteri aktivno uključe u ove procese, a oni obuhvataju javni sektor, privatni sektor, organizacije civilnog društva i same poduzetnike i korisnike ovih aktivnosti i da među njima postoji saradnja, partnerstvo i koordinacija o čemu će više riječi biti u narednom poglavlju.

Javni sektor

Socijalno poduzetništvo se kreće između javnog, privatnog i civilnog sektora.

U pregledu oblika koji se javljaju ili su prepoznatljivi kao socijalno poduzetništvo, država i svi njeni javni subjekti se mogu javiti kao nosioci socijalnog sektora. Država uvijek ima razlog za razvoj socijalnog poduzetništva jer razvoj društvenih odnosa ide brže od razvoja državne strukture koja je, bez obzira na uređenje, više od drugih otporna na promjene u društvu. Iz tog razloga, država uvijek ima interes da se problem rješavaju tako da se, osim vlastitim aktivnostima, raznim mjerama doprinosi poticanju socijalnog poduzetništva. Najčešće se to čini putem zakonodavstva, omogućavajući pravnim normama u različitim područjima poduzimanje i propagiranje takve djelatnosti. Međutim, treba imati u vidu da je nakon raspada Jugoslavije, koja je tek 90-te godine počela sa privatizacijom i frontalnim uvođenjem privatne inicijative u poduzetništvu, uslijedio ratni period, nakon čijeg je okončanja i nastupanja mira počeo period tzv. prvobitne akumulacije kapitala poduzetničke ekonomije. Stoga u Bosni i Hercegovini realno nije bilo moguće ranije očekivati svjesnost o socijalnom poduzetništvu. Međutim, kada se devastiranoj društvenoj strukturi doda ogromno siromaštvo, nezaposlenost i drugi egzistencijalni problemi, izuzetno je važno da država, koja ne može podmiriti potrebe svih svojih građana, osvjetli i potencira socijalno poduzetništvo i uključi sve aktere iz javno-državnog sektora.

Primjeri socijalnog poduzetništva u javno-državnom sektoru su najvidljiviji kada je u pitanju zakonski okvir, pa tako možemo navesti entitetske zakone o osobama sa invaliditetom. Osim što su definirali kategorije, utvrdili njihova prava, zakoni su obavezali određene subjekte na zapošljavanje osoba sa invaliditetom, prema broju zaposlenih, a ukoliko nemaju potreban cenzus za tzv. obavezno upošljavanje, moraju izdvajati određen iznos na bruto plate uposlenih. Također, pravna lica koja nemaju obavezu zapošljavanja po ovom zakonu (npr. organizacije iz nevladinog sektora) izdvajaju određeni iznos koji je procentualno manji od gore navedenih subjekata za obavezno zapošljavanje.

Zakonima se uspostavlja Fond kao poseban pravni subjekt koji će prikupljena sredstva alocirati na osnovu javnih, transparentnih natječaja za upošljavanje, profesionalno osposobljavanje i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom. Posebno se definira status preduzeća za zapošljavanje (u FBiH privredno društvo za zapošljavanje lica sa invaliditetom treba imati najmanje 40% uposlenih sa takvim statusom, u RS mora imati najmanje 51%), njihove povlastice i boniteti koje uživaju, a koje im je država dodijelila zakonom. Ova preduzeća mogu biti osnovana od strane svih vrsta pravnih subjekata uključujući i državne institucije (FBiH, RS, kantoni, općine, ustanove, preduzeća itd). Zaštitne radionice se osnivaju u svrhu zapošljavanja, i njih mogu osnovati

jedinice lokalne samouprave, privredna društva, udruženja lica sa invaliditetom, udruženja poslodavaca, sindikati, humanitarne organizacije i druga pravna lica. Radni centar je javna ustanova koja obezbjeđuje rad licima koja se ne mogu zaposliti po nekoj od mogućnosti utvrđenih ovim zakonom, ili radi radno-terapijskih aktivnosti u okviru rehabilitacije lica sa invaliditetom. Radni centar mora imati najmanje 80% uposlenih lica sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj zaposlenih, a mogu ga osnovati svi subjekti koji mogu osnovati privredna društva za zapošljavanje lica sa invaliditetom. Zapošljavanjem lica sa invaliditetom se smatra i samozapošljavanje, te zapošljavanje i rad u obiteljskom preduzeću ili samostalnoj djelatnosti. U poslovanju, ovi subjekti su oslobođeni plaćanja carina i poreza prema carinskim i poreskim propisima, a troškove za komunalne usluge, telefonske i troškove električne energije plaćaju po uslovima koji važe za domaćinstva. Dio sredstava za doprinose koji se moraju platiti za plate, mogu ostvariti povratom iz Fonda, a zakon je obavezao druge subjekte da 20% svojih potreba za robama i uslugama koje proizvode ova društva za zapošljavanje lica sa invaliditetom, moraju podmiriti od njih, te se na taj način pokušava stimulirati njihova održivost. U FBiH postoji čak i više pogodnosti kojima je država pozvala sve subjekte da, koristeći benefite iz ovog zakona, smanje isključenost ove kategorije stanovništva i učini ih korisnim članovima društva, pri tome nagrađujući one koji tome doprinose.

Slični zakoni su postojali vezano za izbjeglice, raseljena lica, održivi povratak (također putem formiranja Fonda), ali pitanje je koliko su oni omogućili uspješnost, transparentan rad i nadzor. Oba entiteta su donijela niz zakona iz oblasti zaštite okoliša (zaštite zraka, voda, okoliša, prirode, upravljanja otpadom), te subjekte obavezala ne samo da poštuju određene standarde, nego ostvarenjem prava na zdrav okoliš, pozvala organizacije na aktivnosti za očuvanje prirodnog okoliša, sprječavanje i smanjenje zagađenosti, i time otvorila prostor brojnim mogućnostima iz oblasti socijalnog poduzetništva.

Kao primjer državne aktivnosti, može poslužiti i Zakon o fondu i finansiranju zaštite životne sredine (Sl. glasnik RS br. 3/11) koji sredstva ostvaruje iz naknada koje plaćaju zagađivači životne sredine, naknade za opterećenje životne sredine otpadom, te naknade za zaštitu voda, sredstava programa pomoći, donacija itd. Određeni su subjekti koji su obavezni plaćati ove naknade i način na koji se određuje naknada koja se uplaćuje kao javni prihod budžeta i raspoređuje na račun Fonda. Sredstva Fonda imaju višestruku namjenu, od zaštite zraka, vode, zemljišta, šume, ublažavanja klimatskih promjena i zaštite ozonskog omotača, saniranja deponija otpada, smanjenja otpada, ponovne upotrebe i reciklaže otpada, podsticanja održivog korištenja zaštićenih prirodnih dobara, razvoja ruralnih područja, projekata energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije u javnom sektoru, podsticanja čistijeg transporta, obrazovnih, istraživačkih, inovatorskih i razvojnih studija iz oblasti zaštite životne sredine, finansiranja jačanja ekološkog obrazovanja i javne svijesti o očuvanju životne sredine itd. Sredstva Fonda se raspodjeljuju putem javnog konkursa, pravnim i fizičkim licima, finansiranjem programa, projekata, davanjem poticajnih sredstava, donacija, bespovratnih sredstava i pomoći. U FBiH, sličan Zakon o Fondu za zaštitu okoliša datira iz 2003. godine (Sl. novine FBiH br. 3/03).

revizija, redovna, svake druge godine, vanredna – po potrebi ili odluci organa zadruga, određenog broja zadrugara ili nadležnih državnih organa.

Kao što je već rečeno, poljoprivredne zadruge su bile najčešći oblik, mada, zadruga može obavljati većinu djelatnosti. U Hrvatskoj su posebno bile popularne kao oblik samozapošljavanja demobiliziranih boraca, kategorije nezaposlenih, kao i osoba sa invaliditetom. U Republici Srpskoj su aktivne poljoprivredne i zemljoradničke zadruge, ali se prilikom revizije utvrdilo da veliki broj ovih zadruga služi samo kao pokriće za rad mnogih privatnih preduzeća, te po svojoj suštini ne predstavljaju istinski oblik za koji je karakteristična zajednička imovina a ne privatno vlasništvo.

Također, pojavio se problem zadruga koje su koristile državno zemljište, te ga pretvorile u imovinu zadruga, što nije bila namjera zakonodavca kada je članom 94. propisao da imovina koju zadruga koristi postaje imovina zadruga (pri tome se misli na vrijeme kada je zakon stupio na snagu).

Tumačenja Člana 94 i 95. Zakona je Ustavni sud BiH dao u Odluci AP 1808/05 iz 2006. godine. Naime, nekretnine koje su korištene kao državno zemljište bile su u društvenoj svojini, date su putem prava na korištenje, koje kao pravni institut pripada oblasti tzv. vlasničkog prava. Ali sama činjenica da takvo zemljište nije bilo moguće otuđiti ili staviti pod hipoteku, a što je zakonom određeno, potvrđuje stav da se radi o pravu korištenja kao ograničenom pravu, dok pravni institut svojine nije ograničen.

U RS je u 2008. godine donesen Zakon o poljoprivrednim zadrugama (Sl. glasnik RS 73/08). Ovaj Zakon je u skladu sa Općim zakonom o zadrugama, i namijenjen je udruživanju zadrugara koji se bave poljoprivrednom djelatnošću. U FBiH se primjenjuje Opći Zakon o zadrugama BiH.

Prema podacima Zadružnog saveza BiH u RS ima oko 350 zadruga, a u FBiH oko 200.

Takođe postoje i zakoni o **javnim preduzećima**, kojima se uređuju propisi iz oblasti preduzeća čiji su osnivači državne institucije, ili je struktura vlasničkog kapitala većinski finansirana sredstvima iz budžeta. Zakon o javnim preduzećima FBiH (Sl. novine FBiH 8/05,22/09) i Zakon o javnim preduzećima RS (Sl. glasnik 75/04) su temeljni zakoni po kojima postupaju privredni i javni subjekti. Iako se finansiraju iz budžeta i taksu, sudski organi su nezavisni i postupaju po zakonima koji reguliraju rad sudova.

Jedan od oblika državnog poticanja socijalnog poduzetništva su i entitetski zakoni o igrama na sreću. Zakon o igrama na sreću (Sl. glasnik RS br.7/10-prečišćeni tekst) je Članom 23. propisao da će dobit u visini od 50% biti izdvojena za korisnike koji se bave „socijalnom zaštitom i humanitarnom djelatnošću, problemima i zadovoljavanjem potreba lica sa invaliditetom, organizacijama koje se bave kulturom, organizacijama koje se bave vaninstitucionalnim obrazovanjem i vaspitanjem djece i omladine“. U Zakonu o igrama na sreću („Sl. novine FBiH“, broj 1/02, 40/10) kod igara gdje su nagrade u robama i uslugama, obavezno je „da se unaprijed uplati 6% od ukupne vrijednosti nagradnoga fonda, i to: ravnomjerno 1.5 % Crvenom križu, „Caritasu“, „MDD Merhametu“ i „Dobrotvoru“. Također, od prihoda koji pripada Federaciji, 50% sredstava Vlada Federacije raspodijelit će za finansiranje programa koji se odnose na:

prikupljanje sredstava za oboljelu djecu i mlade od teških bolesti čije se liječenje finansira iz Fonda solidarnosti; zaštitu prava djece koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja; zadovoljavanje potreba osoba s invaliditetom u smislu poboljšanja životnih uvjeta i njihovih organizacija; sudjelovanje u borbi protiv droga i ovisnosti; smještaj i utočište žrtvama torture i nasilja; amaterski sport radi povećanja sredstava fonda za nagrađivanje pojedinaca za istaknute sportske rezultate u amaterskom sportu; promoviranje kulture, tehničke kulture i udruga koje se bave inovacijama za nagradni fond za nagrađivanje inovatora za inovacije od međunarodnog značaja; aktivnosti u razvitku civilnoga društva, te rad javnih kuhinja.

Sredstva se dodjeljuju po osnovi programa rada i projekata. Nositelji programa i projekata, odnosno organizacije, udruge i dr. podnose zahtjeve za dobivanje sredstava mjerodavnom federalnom ministarstvu, najkasnije do kraja tekuće za sljedeću godinu. Raspodjela sredstava vrši se na temelju Pravilnika o kriterijima za raspodjelu sredstava.

Iz navedenog se može zaključiti da postoji jako veliki interes države da se aktivno, pravnim normiranjem, ali i poticajnim sredstvima stvara okruženje koje bi potaknulo socijalno poduzetništvo.

Privatni sektor

Privatni sektor predstavlja važan faktor u razvoju socijalnog poduzetništva prije svega u pogledu obezbjeđivanja kapitala za pokretanje i održavanje aktivnosti socijalnog poduzetništva, a zatim i što u ovom sektoru postoje oblici osnivanja, organizovanja i djelovanja koji su upravo pogodni za razvoj socijalnog poduzetništva. Privatni sektor je svoj zamah počeo dobivati usvajanjem zakona o privrednim društvima koji postoje kako u RS tako i FBiH. Treba naglasiti da se ovdje radi o profitabilnim subjektima, znači subjektima osnovanim radi sticanja dobiti, te se u tom smislu mogu

zvati privredni subjekti.

Najinteresantniji oblik za socijalno poduzetništvo je društvo sa ograničenom odgovornošću (d.o.o) jer predstavlja mogući oblik za mala i srednja preduzeća. Upravljanje ovakvim preduzećem je operativnije od nekih drugih oblika npr. dioničarskog društva (d.d), te zato omogućava bržu i lakšu prilagodbu tržišnim uvjetima i čini ga funkcionalnijim za turbulentna tržišta. Međutim, i za stabilnija tržišta, ovi subjekti predstavljaju izbor, što potvrđuje Strategija EU za mala i srednja preduzeća, baš zbog njihove pokretljivosti i lakšeg transfera kapitala.

U okviru grupe malih i srednjih preduzeća, posebno mjesto zauzimaju tzv. vezana društva ili klasteri. Engleska riječ *cluster* označava skup, grozd a u ekonomiji se koristi za označavanje subjekata koji su povezani vertikalno u svojoj djelatnosti. To bi značilo da se određena djelatnost od početka (npr. proizvodnja hrane) odvija u svim fazama u okviru klastera (prerada, proizvodnja proizvoda vezani za proizvodnju hrane, otvaranje pogona za proizvode koji su vezani uz prehrambene proizvode do otvaranja restorana, isporuke potrošačima, istraživanja za nove proizvode itd). Klasteri su veoma pogodni za razvoj malih i srednjih preduzeća koja su ujedno najpogodniji oblik razvoja socijalnog poduzetništva. Također, omogućavaju povezivanje javnog i privatnog sektora, što je bitno za socijalno poduzetništvo.

U FBiH i RS postoje zakoni o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća. U FBiH je to Zakon o poticaju razvoja male privrede (Sl. novine FBiH br.19/06, 25/09), u RS Zakon o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća (Sl. glasnik RS br.23/09-prečišćeni tekst). Oba zakona su mala i srednja preduzeća definirali kao preduzeća koja zapošljavaju do 250 radnika, i to mikro preduzeća do 10 radnika, mala preduzeća od 10 do 49 radnika i srednja preduzeća od 50 do 250 radnika sa prometom definiranim u zakonima (postoje razlike u visini prometa za pojedine kategorije). Dok federalni zakon poticajne mjere svodi na definiranje „ugodnog poslovnog okruženja“ uz najvažnije primjere mjera, zakon RS navodi niz mjera kojima će se to postići kao npr. davanjem povoljnih kredita, povlastica i olakšica prilikom registriranja, uvođenje poreskih i carinskih olakšica, stvaranje uslova za veće uključivanje stanovništva u poduzetništvo, promocija poduzetništva itd. Međutim, praksa ne pokazuje da se zakoni primjenjuju na način da bi efekat bio potpun. Federacija ima i program Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta (ministarstvo koje svojim nadležnostima zaslužuje da bude jedno od važnijih zbog značaja razvoja ekonomije, stvaranja veće zaposlenosti i smanjenja isključenosti) pod nazivom „Izgradnja poduzetničkih zona u FBiH“. Zone mogu biti industrijske, zanatske, poduzetničko-zanatske, uslužne, poljoprivredne, turističke, centar za razvoj i transfer tehnologija itd. Cilj ovog programa je razvoj i koncentracija poduzetništva, što očigledno još uvijek nije ostvareno.

Zakon o javno-privatnom partnerstvu (Sl. glasnik RS 59/09) normirao je da predmet javno-privatnog partnerstva može biti izgradnja, korištenje, održavanje i upravljanje ili rekonstrukcija imovine radi zadovoljavanja javnih potreba u oblastima vazdušnog, drumskog, riječnog i željezničkog saobraćaja, obrazovne, kulturne i sportske infrastrukture, zdravstvene infrastrukture, komunalne, informaciono-komunikacione, inovaciono-poduzetničke, upravljanja ekološkim i čvrstim otpadom itd. Zakon je ustanovio dva oblika partnerstva: ugovorni – zasniva se isključivo na ugovornim vezama (ugovorom uređeni interesi) i institucionalni oblik – formiranje privrednog subjekta. Pri tome, ugovorni odnosi nisu dugoročni ugovori o uslugama gdje javni sektor pribavlja samo usluge, bez kapitalnih investicija privatnog partnera, niti se takvim smatraju ugovori o projektovanju, građenju i izvođenju radova.

Poslovno povezivanje između privrednih subjekata moguće je u svim oblicima privrednih društava od kojih je najčešći dioničarsko (akcionarsko) društvo (rjeđe komanditno društvo i društvo sa neograničenom odgovornošću). Povezivanja ima i sa oblicima samostalne privredne djelatnosti koji su definirani Zakonom o obrtu i srodnim djelatnostima u FBiH (Sl. novine FBiH br. 35/09,42/11).

Prema zakonskoj definiciji, obrt je „samostalno i trajno obavljanje dopuštenih i registriranih gospodarskih djelatnosti u osnovnom, dopunskom ili dodatnom zanimanju, od fizičkih osoba sa svrhom postizanja dobiti koja se ostvaruje proizvodnjom, prometom ili pružanjem usluga na tržištu“.

Srodne djelatnosti su i druge registrirane djelatnosti koje fizičke osobe obavljaju po pravilima obrta, a koje se ne smatraju obrtom. Dopuštena je svaka djelatnost koja nije zabranjena zakonom i koja nije regulirana posebnim zakonima. Postoje vezani i posebni obrti koji se razlikuju u uvjetima za njihovo obavljanje (gdje se traži posebna stručna sprema za vezane obrte a za posebne se još traži i saglasnost za obavljanje). Dvije ili više osoba mogu zajednički obavljati

obrt. Srodne djelatnosti se mogu obavljati u ili izvan stambenih prostorija, u šta spadaju sezonske i poljoprivredne djelatnosti. Administrativno vođenje sticanja prihoda po ovom osnovu mora biti u skladu sa ovim zakonom.

Zakon posebno regulira rad udruženja obrtnika i rad Obrtničke komore FBiH. Podzakonski akti su posebno utvrdili koji poslovi se mogu raditi kao domaća radinost, koji izvan poslovnih i stambenih prostorija, koji se poslovi mogu obavljati u stanovima, koji se poslovi mogu obavljati sezonski, te koji su minimalni tehnički i drugi uvjeti za obavljanje obrtničkih i srodnih djelatnosti. Zakon o zanatsko-preduzetničkoj djelatnosti Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 117/11) je puno kraći i ne obrađuje detaljno oblast samostalnog privređivanja kao federalni zakon, mada primjenjuje iste forme obavljanja samostalne djelatnosti.

Kao oblici u privatnom sektoru, u oblasti zdravstva, primjenjuju se posebni zakoni o zdravstvenoj zaštiti gdje su utvrđeni institucionalni oblici zdravstvene zaštite po vrstama (primarna, sekundarna i tercijarna zdravstvena zaštita). Privatna ljekarska praksa je moguća, prelazni period za usklađivanje sa zakonom u FBiH ističe 2012. godine, a nakon toga bi ljekari mogli obavljati djelatnost kao privatnici u nekoj od privatnih zdravstvenih ustanova ili se opredijeliti za privatnu praksu, ili raditi u javnim zdravstvenim ustanovama. U Federaciji je nedavno stupio na snagu Zakon o stomatološkoj djelatnosti (Sl.novine FBiH br.37/12) koji je predvidio mogućnost da stomatolozi obavljaju djelatnosti i bez naplate humanitarnim putem, u saradnji sa vjerskim ili nevladinim organizacijama uz prethodnu prijavu nadležnoj stomatološkoj komori. Ovo je jako dobra sugestija svima koji se bave zbrinjavanjem određenih grupa i kategorija iz socijalne zaštite u centre ili dnevne specijalističke centre, da organiziraju na ovaj način brigu o oralnom zdravlju, bilo djece ili odraslih.

Novi Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Sl.glasnik RS br.37/12) je dozvolio (naravno uz ispunjavanje svih propisanih uvjeta) samostalno obavljanje poslova socijalne zaštite kao profesionalne djelatnosti, ali samo za savjetovališta i specijalističke socijalne usluge. Resorno ministarstvo vodi evidenciju ovih lica i njihovih rješenja za samostalni rad.

Mikrokreditne organizacije su nezaobilazan subjekt u socijalnom poduzetništvu. Mikrokreditni sektor u BiH je u poslijeratnom periodu odigrao značajnu ulogu u smanjivanju siromaštva i podršci razvoju malog i srednjeg poduzetništva među socijalno ugroženom populacijom koja nema mogućnost pribavljanja finansijskih sredstava kod tradicionalnih banaka. Mikrokreditiranje je omogućilo velikom broju ljudi da pokrenu porodične poslove u oblasti poljoprivrede, stočarstva, proizvodnje organske hrane, zanata i drugoga.

Djelovanje mikrokreditnih organizacija je u potpunosti zakonski regulisano. U Republici Srpskoj postoji Zakon o mikrokreditnim organizacijama (Sl. glasnik br. 64/06) Zakon o štedno-kreditnim organizacijama (Sl. glasnik RS 93/06). U Federaciji BiH se primjenjuje Zakon o mikrokreditnim organizacijama (Sl. novine FBiH br. 59/06). Oba entitetska zakona definiraju mikrokreditnu organizaciju kao pravno lice koje se može osnovati i poslovati kao mikrokreditno društvo (d.o.o ili d.d) ili mikrokreditna fondacija. Ako se osniva kao mikrokreditno društvo, resorni zakon je zakon o privrednim društvima, a ako se osniva kao fondacija, onda je resorni zakon o udruženjima i fondacijama (naravno, prema prostoru djelovanja i nadležnom registru, ovi zakoni

moгу biti kantonalni, entitetski i na nivou države BiH). To dalje znači da će se mikrokreditno društvo upisivati u sudski registar prema mjestu sjedišta mikrokreditnog društva, a mikrokreditna fondacija će se registrirati na sudu u Republici Srpskoj, kod Federalnog ministarstva pravde za područje djelovanja u FBiH ili kantonalnih ministarstva pravde za područje djelovanja na nivou jednog kantona.

Mikrokreditno društvo može odobriti kredit u najvećem iznosu od 50.000,00 KM a mikrokreditna fondacija kredit do 10.000,00 KM. Za ove poslove kreditiranja, moraju se pribaviti sve potrebne dozvole za rad od entitetskih agencija za bankarstvo.

Mikrokreditnu organizaciju mogu osnovati najmanje tri domaća ili strana fizička lica, ili najmanje jedno domaće ili strano pravno lice, pod uvjetima utvrđenim zakonom. Ove organizacije mogu osnovati organizacione dijelove u drugom entitetu, a mogu osnovati i udruženje mikrokreditnih organizacija. Dodatne djelatnosti mikrokreditnih organizacija su primanje poklona, donacija i pribavljanje novčanih sredstava iz bilo kog zakonitog izvora, davanje i uzimanje hipoteke na imovinu radi osiguranja pozajmica, kreditne konsultacije, poslovno savjetovanje, tehnička pomoć u cilju kreditnih aktivnosti i poslovnih aktivnosti korisnika. Nadzor nad radom mikrokreditnih organizacija vrše agencije za bankarstvo.

I na kraju pregleda privatnog sektora potrebno je napomenuti da su i banke, kao privredni subjekti, dio okruženja za socijalno poduzetništvo putem svojih kreditnih linija za mala preduzeća, investicijske projekte ili čak posebne linije za socijalno poduzetništvo, kao i putem grantova, donacija koje godišnje dodjeljuju subjektima civilnog društva, bilo putem javnih konkursa ili poziva.

Organizacije civilnog društva

U okviru civilnog sektora, najviše prostora za socijalno poduzetništvo ima u nevladinom sektoru koji predstavlja najbrojniji segment civilnog društva. Važnost, kapaciteti i utjecaji NVO sektora veoma se jasno mogu ilustrirati numeričkim podacima o NVO-ima i osobama koje su uključene u njihove aktivnosti.

Prema izvještaju Centra za promociju civilnog društva "Opstanak OCD u BiH" (2017) broj OCDa u BiH se stalno povećava i trenutni podaci u zbirnom registru Ministarstva pravde BiH pokazuju da trenutno ima 24.888 "aktivnih" organizacija civilnog društva. Aktivno u ovom slučaju znači da organizacije nisu odjavljene iz registra nadležnih institucija. Ovaj broj je ogroman i postavlja ozbiljno pitanje da li neko zloupotrebljava zakone o udruženjima i fondacijama u svrhe koje ovaj zakon ne predviđa.

Prema podacima dobijenim od Finansijsko-informatičke agencije (FIA) za Federaciju BiH i Agencije za posredničke, informatičke i finansijske usluge (APIF) za Republiku Srpsku, koje su ovlaštene za prikupljanje obaveznih finansijskih izvještaja od svih pravnih subjekata, uključivši OCD, evidentno je da je znatno manji broj organizacija stvarno aktivan i doprinosi misiju radi koje postoje – 13.955 organizacija civilnog društva je poslalo svoje izvještaje u 2017. godini - 5.425 u FBiH i 8.530 u RSu¹³.

¹³ Centar za promociju civilnog društva; <http://civilnodrustvo.ba/>

Organizacije civilnog društva u BiH pružaju usluge za 29% građana u njihovim lokalnim zajednicama, što daje dodatnu vrijednost njihovom radu jer omogućava direktan kontakt sa krajnjim korisnicima njihovih usluga i uvid u njihove stvarne potrebe i probleme.

Generalno govoreći, nevladine organizacije su prilično fleksibilne i mogu se prilagoditi novim okolnostima i lokalitetima što nije karakteristika većih državnih struktura. One uspostavljaju direktne kontakte sa korisnicima, otvoreno prihvataju saradnju sa drugim organizacijama i institucijama i spremnije prihvataju promjene i inovacije. Sve ovo govori o važnosti, potencijalima i dosadašnjim aktivnostima NVO sektora u Bosni i Hercegovini i otvara veliki prostor i mogućnosti za njihovu aktivnu participaciju u oblasti socijalnog poduzetništva, animiranje i uključivanje potencijalnih korisnika i socijalnih poduzetnika.

Kada je riječ o zakonskom okviru, na nivou Bosne i Hercegovine egzistira Zakon o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine (Sl. glasnik BiH br.32/01, 42/03, 63/08, 76/11). U Republici Srpskoj je važeći Zakon o udruženjima i fondacijama Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 52/01, 42/05), a u Federaciji Zakon o udruženjima i fondacijama (Sl. novine FBiH br. 45/02), kao i neke odredbe Zakona o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama (Sl. novine FBiH 35/98) koje se tiču predstavništava stranih nevladinih organizacija, dozvola za njihove projekte i nadzora nad radom tih organizacija. Brčko Distrikt ima svoj Zakon o udrugama i fondacijama (Sl. glasnik BD 12/02, 19/07).

Sa aspekta socijalnog poduzetništva, svi zakoni određuju da udruženja i fondacije mogu imati svoju

imovinu, što je važna činjenica kad se zna da to mogu biti i nekretnine i pokretne stvari. Imovinu mogu i naslijediti, odnosno mogu je sticati i poklonom i svim oblicima donacija. Što se tiče djelatnosti, ona je neprofitabilna. Zakon na nivou BiH to definiše „radi ostvarenja nekog zajedničkog ili javnog interesa, a pri tome nema nakanu sticati profit“. Entitetski zakoni to isto navode, tj. „osnovna svrha nije sticanje dobiti“.

Što se privredne djelatnosti tiče (što je i izraz za profitabilnu djelatnost), državni zakon određuje da se privredne djelatnosti mogu obavljati samo ako je osnovna svrha takvih djelatnosti ostvarivanje ciljeva utvrđenih statutom. Zakon Republike Srpske također daje mogućnost obavljanja privredne djelatnosti koja je povezana sa ciljevima i aktivnostima udruženja i to je detaljno potvrdio razradom odredaba da se višak prihoda nad rashodima ostvaren obavljanjem privredne djelatnosti mora investirati u osnovne statutarne aktivnosti i da nije dozvoljena raspodjela, direktna ili indirektna, osnivačima, članovima udruženja, upravljačkih organa itd. što se ne odnosi na primjerene naknade, pokriće troškova u vezi sa ostvarivanjem ciljeva aktivnosti utvrđenih statutom. Federalni zakon normira samo obavljanje nesrodnih privrednih djelatnosti (privredne djelatnosti koje nisu neposredno povezane sa ostvarivanjem ciljeva i djelatnosti udruženja i fondacija) i koje se moraju odvijati preko posebno osnovanog pravnog lica. Izričito je dato pravo za osnivanjem subjekata za privrednu i drugu djelatnost. Federalni zakon uslovljava raspodjelu takve dobiti samo za ciljeve određene statutom udruženja i za obavljanje djelatnosti udruženja-osnivača. Isto ograničenje sadrži i državni zakon. Sve to daje širok zakonski okvir za aktivnosti usmjerene na socijalno poduzetništvo i na formiranje organizacija socijalnog poduzetništva.

Iz gore navedenog se može zaključiti da je dopušteno obavljanje privrednih djelatnosti udruženju ako prvenstvena namjera nije sticanje dobiti i ako su privredne djelatnosti u vezi sa ciljevima i djelatnostima udruženja i fondacije. Međutim, za obavljanje nesrodnih privrednih djelatnosti, mora se osnovati pravno lice, odnosno izabrati neki od oblika privrednog subjekta putem kojeg će se odvijati takvo poslovanje.

Kada ovo dovedemo u vezu sa mogućnostima koje daje javni i privatni sektor, jasno je da postoje

veliki potencijali za socijalno poduzetništvo. U FBiH egzistira Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom (Sl. novine FBiH br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09). Član 3. ovog zakona razgraničava nadležnosti u oblasti socijalne politike između nadležnog

ministarstva na nivou FBiH i nadležnih kantonalnih ministarstva. Federalni zakon je u članu 4. dozvolio da djelatnost socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom mogu obavljati, pored ustanova socijalne zaštite, i humanitarne organizacije, udruge građana, vjerske zajednice i organizacije koje osnivaju građanin pojedinac i strane fizičke ili pravne osobe. Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Sl. glasnik RS br. 37/12) raspodjeljuje obaveze iz oblasti socijalne zaštite između entitetskog nivoa vlasti i jedinica lokalne samouprave – opština. Socijalnu zaštitu mogu pružati ustanove socijalne zaštite koje moraju ispuniti zakonske uvjete da bi mogle dobiti dozvolu za rad i upisuju se u Registar ustanova socijalne zaštite kod resornog ministarstva.

Još jedan zakon sadrži mogućnosti za socijalno poduzetništvo. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH 5/04), daje mogućnost crkvama i vjerskim zajednicama da mogu osnivati preduzeća, ustanove, udruženja, sticati, raspolagati i upravljati imovinom te osnivati kulturne, karitativne, zdravstvene i vaspitno-obrazovne ustanove različitog smjera, vrste i stepena, u pravima izjednačene sa ustanovama čiji su osnivači država ili drugi ovlašteni osnivači i u njima vršiti odgovarajuću djelatnost. Ovako široko data ovlaštenja, pružaju mogućnosti da društvo potiče i daje potporu ovakvoj djelatnosti naročito u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, kulture i obrazovanja, iako nisu zanemarljive mogućnosti u proizvodnji određenih dobara (voće, vino, sirevi, začinsko bilje, med, određeni galenski proizvodi itd). Kombinacije svih modela i sektora su moguće, što je i prednost i izazov za socijalne poduzetnike i omogućava im da pronađu kombinaciju koja će dati najbolje rezultate za dobrobit društva i za njih same, i omogućiti sticanje profita koji će se iznova ulagati u istu ili neku drugu aktivnost socijalnog poduzetništva i time jačati cijeli sektor.

Javno-civilno-privatno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH

U najširem smislu javno-privatno-civilno partnerstvo predstavlja skup zajedničkih inicijativa javnog sektora, privatnog i neprofitnog sektora gdje svaki akter aktivno sudjeluje u planiranju i odlučivanju.

U užem smislu javno-privatno-civilno partnerstvo se odnosi na saradnju i kooperativne pothvate u sklopu kojih javni, privatni i civilni sektor udružuju resurse i stručna znanja kako bi kroz adekvatne alokacije resursa, rizika i nagrada, zadovoljili neku javnu potrebu. Javno-privatno-

civilno partnerstvo uključuje široki spektar aktera koji predstavljaju ove sektore. Globalizacija, decentralizacija i sve veće zanimanje za društvenu odgovornost preduzeća i investicije za siromašne promijenilo je percepciju odgovornosti razvoja između vlasti, poslovnog sektora i organizacija civilnog društva. Stoga, upravo oblast socijalnog poduzetništva otvara velike mogućnosti i zahtijeva saradnju, nadopunjavanje, preklapanje, koordinaciju i sinergiju sva tri sektora.

Potreba za javno-privatno-civilnom saradnjom vjerovatno je izraženija na lokalnom nivou koji je i najbitniji za razvoj socijalnog poduzetništva. Na primjer, socijalna preduzeća ne mogu sama odgovoriti na izazove poslovnog okruženja i investicijske klime i nužno se moraju oslanjati na lokalne vlasti i pružaoce usluga, tj. nevladine organizacije. Organizacije civilnog društva doprinose nastojanjima održivog lokalnog i socijalnog ekonomskog razvoja kroz svoje aktivnosti usmjerene na zaštitu isključenih grupa. Ovo partnerstvo uključuje širok spektar partnera, integrirajući nove oblike socijalnog dijaloga na lokalnom nivou koji se naziva „dijalog među dionicima“ ili „multi-partitno socijalno partnerstvo“.

Partnerstvo i dijalog među sudionicima ovog procesa postali su neophodan alat za lokalni razvoj. Prošireni socijalni dijalog među akterima je neophodan za uspjeh javno-privatno-civilnog partnerstva jer omogućava identifikaciju zajedničkih problema i stvaranje zajedničkih strategija za razvoj na državnom i lokalnom nivou. Javno-privatno-civilno partnerstvo omogućuje (lokalnim) vlastima, poslovnom sektoru, te organizacijama civilnog društva da kroz zajedničko djelovanje, udruživanje kapaciteta i znanja brže i efikasnije odgovaraju na probleme u društvu. Javno-privatno-civilno partnerstvo omogućava povećanu socijalnu koheziju, jeftinije korištenje resursa, poboljšano pružanje socijalnih usluga, promociju zapošljavanja i dobro upravljanje. Neophodnost javno-privatno-civilnog partnerstva u socijalnom poduzetništvu jasno se vidi ako se posmatra sa aspekta tržišta.

Naime, socijalno poduzetništvo se odvija u raznim oblicima i na razne načine, ali ipak su prisutna dva prevladavajuća načina: putem tzv. socijalnog zapošljavanja kada se programima, projektima ili u posebnim preduzećima zapošljavaju posebne kategorije stanovništva ili putem posebno formiranih privrednih subjekata. Socijalno poduzetništvo funkcioniše u tržišnoj ekonomiji. Podrška njegovom razvoju, u opštem smislu, traži mjere države za jačanje socijalno odgovorne tržišne ekonomije i preduzeća. Svako tržište za socijalno poduzetništvo ima svoje karakteristike i tržišne zakone (i ovdje je osnovni zakon ponude i potražnje) i kao takvo se ne izdvaja od uobičajenih tržišnih rizika koji postoje: neuređenost i nestabilnost tržišta, zakonski okvir za rad, likvidnost i nelikvidnost korisnika roba i usluga, loše planiranje i marketing, loše upravljanje poduzetničkim subjektima (njegovim potencijalima) itd. Sa druge strane, odgovarajućim zakonima i mjerama ekonomske politike i programima razvoja socijalnog poduzetništva mogu se umanjivati tržišni rizici i aktivno podsticati razvoj socijalnog poduzetništva.

Svi sektori su na tržištu sa svojim ciljevima. Državni sektor nastoji provoditi zakone, a pri tome rješavati društvene probleme, privatni želi profit, a civilni sektor teži stvaranju novih vrijednosti zasnovanih na potrebama i interesima građana u pravičnijim društvenim odnosima. Da bi uopšte pokrenuli točak socijalnog poduzetništva, prvo je potrebno utvrditi postojanje tržišta odnosno potrebu za robama i uslugama, konkurenciju, posebnost roba ili usluga koje bi željeli

plasirati na tržište, da li bi to bilo isplativo, sa kakvim resursima raspolažemo, za koji period očekujemo rezultate, koji su rizici, šta uraditi u slučaju neuspjeha i druge segmente koji se obično razmatraju prilikom odlučivanja u pokretanju ekonomske aktivnosti. S obzirom da nevladin i državni sektor obično nemaju kapacitete i znanje za provođenje analiza ove vrste, ključnu ulogu u ovom segmentu ima privatni sektor. S druge strane, država će omogućiti zakonsko-pravni okvir i regulative koji su neophodni za nesmetano i efikasno provođenje aktivnosti socijalnog poduzetništva, dok nevladin sektor može raditi na istraživanju potencijalnih donatora, sponzora ili partnera spremnih na ulaganje ili finansiranje socijalnog poduzetništva, može djelovati kao pružalac usluga ili raditi na identifikovanju, edukaciji i uključivanju ciljnih grupa koje imaju potencijal i realne potrebe da se uključe u aktivnosti socijalnog poduzetništva. Iz ovog primjera postaje jasno da se samo uz djelovanje i koordinaciju aktivnosti javnog, civilnog i privatnog sektora može postići efikasan razvoj i održivost socijalnog poduzetništva.

Zaključci i preporuke za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini

Studija provedena od strane Centra za promociju civilnog društva u okviru SmartStart projekta (2015-2019)¹⁴ pokazuje da jedna od najvećih prepreka za bilo koga ko pokreće socijalno poduzeće je nedostatak odgovarajuće zakonske regulative. Nedostatak jasnog zakonskog okvira za organizacije civilnog društva koje imaju privrednu aktivnost doveo je do traganja za alternativnim pravcima - na primjer registraciju kao d.o.o., obrt ili jednostavno obavljenje privredne aktivnosti na nezvaničnom nivou što je duže moguće. Birokratsko-administrativne procedure takođe predstavljaju prepreku u komunikaciju sa javnim institucijama i, u nekim slučajevima, to vodi do nedostatne odgovarajuće prepoznatljivosti za organizacije koje pružaju usluge društvu.

Veoma je teško precizno procijeniti broj društvenih preduzeća u Bosni i Hercegovini s obzirom na nedostatak zvaničnih podataka o registraciji i raznolikost operativnih definicija za "društvena preduzeća". U ovom trenutku, poduzeća proglašavaju sami sebe socijalnim poduzećima bazirano na njihovoj vlastitoj percepciji tog koncepta. Individualne definicije pojma "društveno preduzeće" značajno variraju, te ometaju opštu diskusiju o društvenim preduzećima na javnom i državnom nivou. Štaviše, nedostatak zvaničnih definicija znači da kvantitativna analiza o značaju sektora društvenih preduzeća nije moguća.

Pokušaji da se stvore pravni okvir za društveno preduzetništvo su dobrodošli i poželjni, ali je potrebna jača politička volja u ovom procesu.

Prema publikaciji „Modeli socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini“ (2015)¹⁵ koju su izradili Projekat zapošljavanja mladih (Youth Employment Project – YEP) i Ekonomski institut

¹⁴ SmartStart je projekt fokusiran na povećanje uticaja civilnog društva u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Crnoj Gori, Srbiji i Turkoj kroz tehničku i finansijsku podršku za 100 organizacija civilnog društva da bi one razvijale socijalno poduzetništvo i inovacije u svom radu.

¹⁵ Youth Employment Project; <http://yep.ba/>

Sarajevo and The School of Economics and Business Sarajevo, trenutno ne postoji platforma za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini.

- To se može objasniti nedostatkom informacija o evropskim iskustvima, modelima i bosanskohercegovačkim mogućnostima i potrebama vezanim za socijalno preduzetništvo. U tom kontekstu se preporučuje formiranje platforme za socijalno poduzetništvo, kao i informiranje, senzibiliziranje, educiranje i trening o socijalnom preduzetništvu. To posebno uključuje:
 - Kreatori strategija i politika u Bosni i Hercegovini na svim nivoima, od lokalnog do državnog, imaju potrebu da im se na adekvatan način da se predstavi evropski koncept socijalnog preduzetništva, kao potencijalno rješenje za problem nezaposlenosti mladih u ruralnim i urbanim područjima, za socijalnu inkluziju teško zapošljivih kategorija (ranjive grupe, kao što su: ratni i neratni invalidi, bivši ovisnici o narkoticima, alkoholu, osuđenici, osobe koje su bile predmet zlostavljanja u porodici, dugotrajno nezaposleni), kao i da se predstave mogućnosti dobivanja tehničke i finansijske podrške od strane evropskih institucija i organizacija za socijalno preduzetništvo;
 - Najšira javnost, a posebno mediji, također trebaju relevantne, adekvatne i pravovremene informacije o socijalnom preduzetništvu u Evropi do 2020. s osvrtnom na bosanskohercegovačku stvarnost;
 - Sve ciljane kategorije (nezaposleni mladi u ruralnim i urbanim područjima, dugoročno nezaposleni, ranjive grupe) trebaju potpunu, adekvatnu i pravovremenu informaciju, edukaciju i trening vezan za benefite i troškove socijalnog preduzetništva koji bi se na fonu evropskog iskustva aplicirali u Bosni i Hercegovini.

Potrebno je socijalno preduzetništvo učiniti vidljivim kroz strategije i politike javnog sektora po horizontali i vertikali od lokalnog preko entitetskog do državnog nivoa, između ostalog kroz razvoj Medijske strategije za promociju socijalnog preduzetništva:

- U sveukupnoj javnosti
- U poslovnom sektoru (privatni biznisi, asocijacije poslodavaca)
- U nevladinom sektoru
- Na tržištu rada (na strani zavoda za zapošljavanje i klubova za traženje posla ili različitih regulatora, na strani nezaposlenih ili posloprimaca, na strani vlasnika biznisa ili poslodavaca)
- U programima obrazovanja (osnovno, srednje i visoko obrazovanje kao poseban predmet ili određeni broj sati u okviru relevantnog predmeta ili kao poseban trening)

Preporučuje se partnerstvo u promociji socijalnog preduzetništva. Akteri kao što su javne službe za zapošljavanje, ministarstva, općine i međunarodni projekti trebaju koordinirati svoje djelovanje u razvoju i pružanju podrške za konkretne modele socijalnog preduzetništva. Na temelju izvršene analize sugerira se repliciranje modela zadruga za proizvodnju malina koji je razvio Švicarski Caritas, kao modela socijalnih zadruga u BiH, i to:

- Repliciranje i na drugim (novim) prostorima Bosne i Hercegovine

- Repliciranje na drugim kulturama (druge vrste jagodičastog voća, ljekobilje, druge poljoprivredne kulture)
- Veća promocija i veća vidljivost ovih zadruga, kao modela socijalnog preduzetništva u Bosni i Hercegovini, ali i u evropskim okvirima
- Inkorporiranje ovog modela u strategije i politike razvoja na svim nivoima od lokalnog preko kantonalnog/regionalnog i entitetskog do državnog i strategija međunarodnih organizacija i institucija za Bosnu i Hercegovinu u periodu do 2020. i 2027. i u relevantnim sektorima (poljoprivreda, subvencioniranja poljoprivredne proizvodnje, prostorno uređenje, prerađivačka industrija, unutarinja i vanjska trgovina, porezi itd.)

Postojećem preduzetničkom okruženju je potrebno renoviranje i nadogradnja kroz razvoj socijalno-preduzetničkih inkubatora s posebnim osvrtom na coworking model¹⁶. Ključno je da akteri koji kreiraju i pružaju podršku te osnažuju nezaposlene putem coworking modela razumiju značaj socijalnih efekata svjetskog brzorastućeg fenomena.

Temeljni razlog za kreiranje coworking prostora jeste potreba nerazvijenog sektora malih i srednjih poduzeća, zatim sve većeg broja nezaposlenih i freelancera; za pristupačnijim kolaborativnim radnim prostorima za razmjenu ideja i poslovnim umrežavanjem s administrativnom podrškom koja bi osigurala efikasnost njihovih poslovnih aktivnosti na dnevnoj bazi, a time omogućila korisnicima prostora da se fokusiraju na razvoj i komercijalizaciju vlastitih ideja i proizvoda.

Glavni cilj je povećati broj zaposlenih i omogućiti rast i konkurentnost malih lokalnih kompanija gradeći jedinstvenu poslovnu zajednicu.

Coworking prostori trebaju nuditi inovativan pristup saradnji i izgradnju tima iz raznih oblasti uz podršku stručnjaka u cilju razvijanja novih poslovnih ideja i proizvoda.

Osnovne djelatnosti možemo grupisati u 5 coworking modula:

- Osiguranje poslovne infrastrukture: dizajniranje i uspostava coworking centara u postojećim napuštenim prostorima ili prostorima slične namjene (javnog karaktera); renoviranje osnovnih prostorija i zajedničkog radnog prostora; renoviranje konferencijskog centra; osposobljavanje IT opreme i komunikacijske infrastrukture.
- Uspostavljanje infrastrukture za poslovnu podršku: projektovanje strategije efikasnog upravljanja i kreiranje strategije održivosti; stavljanje u funkciju „front office“ (u svrhu administrativne podrške članovima putem osiguranja operacija poput protokola, prijema pošte, faksiranja, plaćanja faktura, telefonskih poziva i dogovaranja sastanaka); uspostavljanje podrške u vidu računovodstva i pravnih savjeta; uspostavljanje savjetodavne usluge (upravljanje projektima, brainstorming upravljanje, mogućnosti finansiranja, pristup subvencijama).
- Kreiranje coworking zajednice: doprijeti do nezaposlenih s idejama i entuzijazmom, zatim do preduzetnika, pojedinaca s nekomercijalizovanim idejama, te MSP kompanija; organizacija

¹⁶ Coworking je stil rada koji uključuje zajedničko radno mjesto, često ured i neovisnu aktivnost. Za razliku od tipičnog ureda, ti saradnici obično nisu zaposleni u istoj organizaciji. Coworking je društveni skup grupe ljudi koji i dalje rade samostalno, ali koji dijele zajedničke vrijednosti i zainteresirani su za sinergiju koja se može dogoditi tokom rada s ljudima koji vrijednuju u istom prostoru zajedno sa drugima.

događaja i brainstorming sesija s ciljem unapređivanja coworking zajednice; pružanje podrške članovima zajednice na njihovim projektima; jačanje socijalnih mreža na individualnom nivou.

- Jačanje kapaciteta coworking prostora: organizacija radionica i seminara na određene teme kako bi zajednica postala inovativnija; olakšavanje sudjelovanja u lokalnim i međunarodnim događajima; olakšavanje rasta poslovnih ideja; mentorstvo neosnovanim startup i startup kompanijama (pojedincima), manje ili više aktivnim članovima zajednice; mogućnost jačanja individualnih kapaciteta nezaposlenih;
- Vidljivost projekta i širenje: razvoj strategije za marketinga i sponzorstva; poseban fokus na društvene online medije; web promocija: online profili članova, online promovisanje događaja i pokretanje bloga o preduzetništvu; uspostavljanje saradnje s poslovnim anđelima, potencijalnim investitorima i predstavnicima iz privrede i javnog sektora.

Primjeri i dobre prakse aktivnosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini

S obzirom da postoje različite zakonske mogućnosti za registraciju socijalnog poduzeća kako je pomenuto ranije u ovom tekstu, trenutno ne postoje precizni podaci o tačnoj broju socijalnih poduzeća koji djeluju na području BiH. Međutim, podaci prikupljeni i objavljeni od strane Centra za promociju civilnog društva pokazuju postojanje 223 socijalna poduzeća (40 u FBiH i 183 u RS). U nastavku slijede primjeri operativnih i uspješnih socijalnih poduzeća koji djeluju u sektoru ruralnog razvoja i poljoprivrede.

Opća poljoprivredna zadruga "AGROFARM" Žepče je osnovana u februaru 2005 godine kao institucija za usluge i podršku poljoprivrednim proizvođačima u ovom region i šire. Glavni cilj je organizovanje proizvodnih procesa i promocija lokalnih proizvoda kao i kreiranje prepoznatljivog brenda kroz kvalitet, na lokalnom i međunarodnom tržištu. Od početka rada do danas, zabilježeni su brojni pozitivni rezultati u radu sa više od 100 koperanata pri čemu se njihov broj stalno uvećava. "Agrofarm" je članica AgroMAP mreže u BiH koja okuplja sakupljače, uzgajivače i prerađivače ljekovitog i aromatičnog bilja, koja je, dalje, u 2018. godini, prerasla u AgroMAP klaster. U saradnji sa Udrugom poduzetnika i poslodavaca (UPIP) Žepče, "Agrofarm" organizuje i provodi proizvodnju i distribuciju sokova, džemova, sosova, čipsa od jabuke kao i pruža uslugesušenja ljekovitog bilja, voća i povrća.

Takođe su uspješno implementirani broji projekti: pokretanje plasteničke proizvodnje, pokretanje proizvodnje povrća na otvorenom, podizanje nasada različitog voća – jabuke, kruške, šljive, maline, orasi, itd.), kultivacija i proizvodnja ljekovitog i aromatičnog bilja, proizvodnja i distribucija esencijalnih ulja (*Melissa Officinalis*; *Pinus Sylvestris*; *Abies Alba*; *Picea Abies*; *Lavandula Agnustifolia*; *Artemisia Abrotanum*; *Salvia Officinalis*; *Rosmarinus Officinalis*; *Agnus Castus*); kao i proizvodnja i distribucija sapuna, balsama, krema, tinktura, gelova za tuširanje, seruma protiv starenja, tonika, ulja za masažu i hidrolata.

Udruženje Bosper je osnivač i vlasnik društva sa ograničenom odgovornošću, **Plant d.o.o.**, koje je otvoreno u januaru 2006. godine sa namjerom da se osiguraju visokokvalitetne sadnice za

Projekat "ALTER - Active Local Territories for Economic development of Rural Areas" je finansiran od strane Evropske Unije

korisnike Bosper-a kao i za druge građane. Osnovna aktivnost Plant-a je proizvodnja presadnica povrća za uzgoj u zaštićenim prostorima i na otvorenom. U Plant-u postoje moderni uslovi kapaciteti za proizvodnju presadnica u vidu kvalifikovanog osoblja, opreme i prostora za eksperimentalnu proizvodnju tako da je poduzeće u potpunosti sposobno da proizvede visokokvalitetne sadnice za intenzivnu proizvodnju povrća. Ključni proizvodi su: kontejnerske presadnice povrća – paradajz, paprika, krastavci, salata, proizvodnja soje i žitarica, uvoz FRIGO presadnica (500.000/godišnje) i vlastita proizvodnja presadnica jagode (100.000/godišnje). Ukupni pokazatelji proizvodnje povrća na godišnjem nivou (na bazi količine presadnica proizvedenih u Plant-u) iznose 150 ha/godišnje; 9.000 tona proizvedenog povrća na godinu i 4.200 porodica godišnje uključeno u proizvodnju.

EkoDizajn d.o.o. je socijalno poduzeće, osnovano u septembru 2016. godine koje se nalazi u vlasništvu Udruženja građana "Nešto Više". EkoDizajn spada u kategoriju socijalni poduzeća kroz zadovoljenje sljedećih kriterija: provođenje operacija vodeći se visokim ekološkim standardima, upošljavanje marginaliziranih skupina te korištenje profita kako je definisano misijom UGNV i provođenjem nekomercijalnih aktivnosti. Glavna područja rada su; proizvodnja hrane na ekološkim i organskim principima, prostorno uređenje na ekološkim i organskim principima i obuke za osobe sa invaliditetom. Poduzeće je smještene u mjestu Humilišani, u bizini Mostara i do sada većina poslovnih aktivnosti je provedena na tom području osim isporuka voća i povrća iz vlastite proizvodnje. Navedeni proizvodi su našli svoje kupce u drugim većim gradovima – Banja Luka i Sarajevo.

Marketing and Export Centar (MEC) d.o.o. je socijalno poduzeće, smješteno u opštini Laktaši. MEC djeluje unutar poljoprivrednog sektora sa misijom uvezivanja malih proizvođača sa tržištem i u vlasništvu je Centra za ekonomski i ruralni razvoj (CERD). Sljedeći svoju misiju, MEC trenutno pruža marketinške usluge za grupu žena iz ruralnih područja, uključenih u proizvodnju povrća na organskim principima. Uloga MECa jeste da pruža široku savjetodavnu podršku kao i da osigura plasman njihovih proizvoda. Ova socijalno poduzetnička aktivnost omogućava stvaranje prihoda za žene iz ruralnih područja time utičući na njihovo ekonomsko osnaživanje. Važno je naglasiti da je MEC pokrenuo vlastiti brend poi menu Domestica. Domestica je tržišni brend koji prikuplja domaće poljoprivredne proizvode (uglavnom organski proizvedene) in prepoznat je od strane klijenata kao lokalni brend od povjerenja. Osim povrća, Domestica je u procesu uključivanja drugih grupa proizvođača (marginaliziranih grupa iz ruralnih područja) u cilju osiguranja plasmata i drugih usluga neophodnih za povećanje ekonomske moći stanovnika ruralnih područja.